

PATRIMONIUL ETNOGRAFIC EXTRAEUROPEAN DE LA EXOTIC LA CULTURA CONTEMPORANĂ. EXPOZIȚII LA MUZEUL DE ETNOGRAFIE UNIVERSALĂ „FRANZ BINDER” DIN SIBIU ÎN ANUL 2007

Maria BOZAN

Datorită profilului său specific, orientat pe spațiul cultural extraeuropean, la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” din Sibiu vizitatorii anului 2007 au putut vedea – sau revedea, atunci când s-a întâmplat să fie așa – colecții etnografice și expoziții mai puțin obișnuite pentru muzeele românești. Profilul specific și statutul său de unic muzeu în România destinat prezentării și studiului culturilor extraeuropene i-au subliniat încă o dată poziția aparte în concertul manifestărilor prilejuite de calitatea Sibiului de Capitală Culturală a Europei în acest an.

Proiectele dezvoltate pe perioade de timp determinate s-au bazat în acest an preponderent pe parteneriate. Astfel, pe lista colaborărilor internaționale au putut fi însemnate expozițiile: *Costume populare mexicane*, în cooperare cu Ambasada Mexicului în România, *Magie – mister – mit. Ceramică peruviană precolumbiană*, expoziție organizată împreună cu Ambasada Peru-ului în România și *Invitație la Muntele Athos. Fotografii de Yves Phelippot.*, în parteneriat cu Cercul de Acțiune Culturală și Europeană din Bordeaux, Franța. Colaborarea internă a fost marcată de prezentarea expoziției *Evantaie de ieri și de azi. Colecția Aurelia Veronica Filimon*, în care s-a cooperat, în afara pasionatei colecționare din Târgu Mureș, cu Muzeul Județean Mureș.

Desigur, pentru Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” expoziția de bază, sub titulatura *Din cultura și arta popoarelor lumii*, a însemnat și în anul 2007 nucleul în jurul căruia s-au grupat proiectele temporare menționate mai sus. Aici este oferită spre vizitare publică o selecție riguroasă și

extrem de valoroasă de piese din patrimoniul etnografic extraeuropean gestionat la Sibiu, un segment important pe baza căruia cercetările aduc elemente dintre cele mai interesante privitor la modul în care locuitorii meleagurilor sibiene relaționau cu lărgirea cunoașterii geografice și culturale a lumii, precum și cu avansurile științifice ale epocii în domeniul etnografiei.

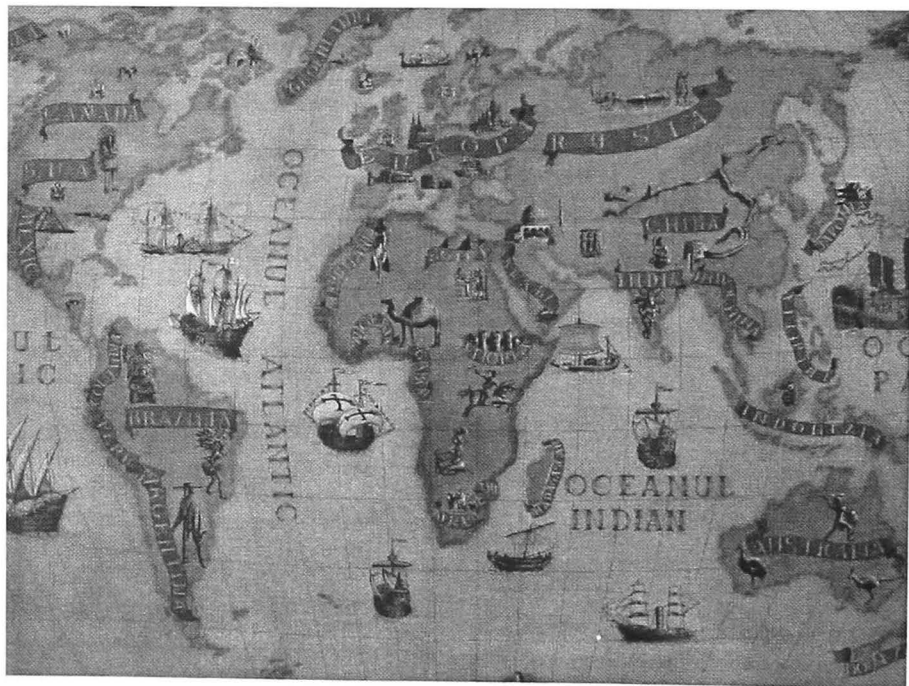
Cu referire la patrimoniul etnografic de sorginte extraeuropeană, din care fac parte și colecțiile expuse în cadrul Muzeului „Franz Binder”, privirea vizitatorului din România prezintă cu siguranță, în cea mai mare parte a sa, diferențe notabile în comparație cu viziunea europeanului occidental față de același tip de colecții. Ceea ce îi separă în primul rând este o istorie a relațiilor cu locurile de unde vin aceste obiecte. Aproape sigur, pentru majoritatea vizitatorilor de la noi, determinantul care circumscrie cel mai îndecaproat sentimentul trăit în fața acestor piese este cuvântul „exotic”. Am spune chiar că vocabula nu e departe de adevăr pentru nici una din diferitele etape ale expunerii și interpretării acestui gen de piese. Patrimoniul etnografic extraeuropean, în reprezentarea sa materială și ideatică, a fost legat încă de la începuturi de această noțiune: sentiment al străinătății, al depărtării, al paradisurilor pierdute, al pitorescului romantic sau al profunzimilor inconștientului. Sentimente mărturisite deseori, printre altele, și de nemaivăzute lucruri aduse de pe acele tărâmuri, probă vie pentru călătoriile care au amplificat lumea cunoscută și isprăvile care le-au însoțit. Superbele obiecte veneau pe rând, unice, izolate în frumusețea lor stranie și intrau în camerele cu minunății ale

prinților. Cuprinse în ansambluri, intrarea mărturiilor de cultură materială despre cum trăiau alte și străine popoare a avut loc mai târziu: o mare parte a colecțiilor muzeale ale lumii este legată de sfârșitul secolului al XIX-lea, de colonialism. Dar și de apariția antropologiei ca știință. Începând cu veacul Luminilor, conștiința de sine se intensifică, însemnând pe răbojul mișcării lumii, deopotrivă, intensificarea reflecției critice față de această conștiință și față de polii săi de comparație. Antropologia se constituie în corpus teoretic pentru această reflecție. În ceea ce o privește, antropologia culturală românească nu a fost construită, ca demers științific, în jurul acestui tip de experiență. Abia recent, cercetările realizate pe baza patrimoniului gestionat la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, a istoricului intrării în inventare și a expunerii acestuia, ne permit să retrasăm elemente din evoluția unei dimensiuni care părea, până acum, absentă din câmpul etnologiei și al antropologiei, așa cum s-a alcătuit el în ținuturile noastre.

În ceea ce privește colecțiile etnografice extraeuropene de la Sibiu, acestea au fost constituite în două mari

etape: jumătate dintre ele – cele provenite de la Societatea Ardeleană pentru Științele Naturii – chiar pe vremea formării antropologiei ca știință, înainte de debutul erei coloniale, adică undeva între anii 1860 – 1890, iar cealaltă jumătate, după 1990, odată cu înființarea Muzeului „Franz Binder”, sporind contactul cu culturile contemporane și cu modul în care tradiția își găsește locul în ele.

A existat întotdeauna un decalaj între modul de abordare al acestor colecții de către cei care le gestionau și receptarea lor, cel puțin la primele contacte, de către cei care veneau la muzeu să le vadă. Expuse până în primii ani ai deceniului șapte din secolul care tocmai s-a încheiat într-un muzeu dedicat în principal științelor naturale, integrate apoi secției de etnografie, dar oferite pentru vizitare publică, până în 1993, doar de două ori, ansamblurile de piese care alcătuiesc primul segment patrimonial au primit denumirea, sugestivă și explicabilă istoric, „colecția de exotica”, adaptând în sintagmă cuvântul *exotica*, vehiculat pentru cabinetele de curiozități. Cealaltă jumătate, dominată de factura preponderent artizanală a obiectelor

Grafică:
Marian Pleșa

componente a păstrat ceva din natura inițială a formării colecțiilor, deseori fiind vorba de donații, pe câtă vreme calitatea formală, impecabilă în cele mai multe dintre cazuri, precum și ineditul pieselor continuă să lase loc exotismului, în ciuda mondializării canalelor de comunicare ce îngustează geografic această percepție.

Pentru naturaliștii sibieni ai veacului al XIX-lea, colecția africană sud-sudaneză donată de Franz Binder în 1862 era – în spiritul evoluționist ale epocii – sursa însăși a „studiului etnografic al activităților, aducând aici produsele uzuale ale începuturilor culturii umane”, după cum menționează Anuarul Societății Ardelene pentru Științele Naturii din 1863. Completat cu colecții din alte regiuni ale lumii, mai ales din Orient îndepărtat și chiar cu o mumie egipteană cu sarcofag, expuse în ceea ce s-a numit, vreme de un secol, camera etnografică sau, cum i se spunea în 1864, „Muzeul african”, patrimoniul etnografic extraeuropean justifica, prin componentă, o expoziție pe întregul tuturor, al vizitatorilor obișnuiți, în primul rând. În dulapuri cu vitrine și sertare, cu mici ascunzișuri misterioase și design individualizat, privitorul putea afla, după cum notează o revistă a epocii, „tot ceea ce Africa ne poate arăta ca arme, sulțe, săgeți și arcuri, bumeranguri și ornamente de negri, creștături în lemn, vase și pipe”, putea vedea cum lumea – Egiptul, Africa mijlocie și Sudanul, Abisinia, China și Japonia, Laponia și Brazilia, Noua Zeelandă și Oceania – se așterne sub ochii lui prin minunate lucruri. Aranjarea obiectelor făcea ca pentru public să nu fie foarte important contextul istoric și social în care ele își impliniseră funcțiile, nici dacă etapele care se succedaseră de la aceste „începuturi” culturale până la stadiul actual al progresului civilizator erau ilustrate sau pe larg explicate. În panoplii erau amenajate estetic arme, alături de trofee de coarne, iar perfecțiunea confecționării uneltelor dădea utile răspunsuri pentru destule din posibilele întrebări. Cât despre mumie, veche de două mii de ani, ea aducea aminte nu numai de vremea Ptolemeilor, ci, îndeajuns de mult, spre uimita curiozitate a ascultătorilor prezentării, de

credința superstițioasă și chiar lacomă a unora care – după cum ne spune textul de ghidaj publicat de A. Kamner pe la 1934 – credeau că pot găsi în interiorul corpului oarecari nestemate: „Prin regiunea stomacului se observă locul unde s-a efectuat o spargere, fiindcă s-a presupus că se găsește o comoară acolo, fiind cadavrul unui bogat egiptean.” Adevăratele explicații, de mare acuratețe științifică, notate cu litere mici în evaluarea științifică din 1925, s-au transmis sporadic, în timp ce textele de popularizare au căpătat dimensiuni de legendă: bogatul egiptean a devenit soția acestuia, pentru a se reîntoarce, în sfârșit, la începutul mileniului în care ne aflăm la adevărata lui identitate, supervizată științific de importanți savanți egiptologi. Pentru vizitatori, în contextul inițial de prezentare și în cel actual al expoziției permanente a muzeului, în care mumia egipteană cu sarcofag încheie circuitul expozițional, istoricul ansamblului este numai unul din exemplele edificatoare în care exotismul se lasă descifrat în formule mai explicite sau camuflate.

Vectori de unitate, de similaritate, de complementaritate capabili să reunească *diferența deconcertantă a obiectelor*: pe acest fundament de concepție este construit itinerarul expoziției de bază a Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” (intitulată, așa cum arătam la începutul articolului, *Din cultura și arta popoarelor lumii*). Un demers antropologic care introduce explicit, în primul rând prin denumirile sălilor – gesturi ale spiritului, interpretate în gesturi ale mâinii și materializate în obiecte – marile ritmuri care guvernează existența umană și dau naștere unor câmpuri de acțiune în care grupurile umane își recunosc deseori valori comune. Diferențele dintre măturile de cultură materială alese pentru alcătuirea expoziției permanente sunt atât de natural evidente pentru vizitator, mai ales în aspectul formal al pieselor, încât nu au nevoie de sublinieri suplimentare, ci mai degrabă de explicații. Dacă, așa cum spunea Victor Segalen, exotismul este o „Estetică a Diversului”, atunci fiecare din obiectele din vitrine sau de pe panouri este exotic. Prin proveniență geografică,

origine temporală și raportare la obiectele aflate imediat alături sau ceva mai departe, în altă vitrină sau în altă sală. Și asta descotorosindu-ne de stereotipurile dezvoltate în jurul noțiunii, vezi soare tropical, nisipuri galbene, întunecimi, mai ales africane, călătorii misterioase, de mult apuse. Sau doar utilizându-se înțelept, prin deconstrucție, urmată de sublinierea componentelor de complementaritate la cât mai multe din categoriile implicate în expunere. Pentru că organizatorii expoziției nu s-au ferit, asemenea multor generații de muzeografi care s-au succedat aici și aiurea, de utilizarea interesului vizual, intrinsec acestui tip de obiecte. Cu atât mai mult, „forța exotismului constând în capacitatea de a concepe altfel” – după cum spunea autorul citat mai devreme – nu putea să fie decât benefică în atingerea scopurilor implicate ale unei expoziții, în care vizitatorul european e invitat să se întâlnească cu, subliniem, *elemente* din artele și culturile lumii.

În varianta lor tradițională, desigur. O variantă tradițională a trecutului, în care se lasă mereu descifrată grila prin care s-au făcut alegerile prezentului. Uneori, expozițiile temporare se construiesc, dezvoltând, segmente din expunerea permanentă. Alteori – și e o modalitate mult întâlnită în acțiunea culturală dezvoltată la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” – ele completează porțiunile care lipsesc. Fructuoase, fericite și neapărat necesare, colaborările cu alte instituții – ambasade, muzee, diferite alte organizații sau foruri – și cu colecționari privați, permit apropierea de forme de viață ale popoarelor altfel imposibil de prezentat, din păcate, ca urmare a caracterului lacunar al patrimoniului propriu. Instituția a activat competențe specifice în jurul pieselor imprumutate de colaboratori în formule care, dincolo de informația intrinsecă, de mare valoare etnografică și istorică, au privilegiat dimensiunea estetică a pieselor expuse.

Afirmația este valabilă pentru fiecare din manifestările temporare organizate în acest an la Muzeul de Etnografie Universală. În expoziția *Costume populare mexicane*, spre exemplu, a

predominat reprezentarea pieselor tradiționale de factură contemporană, colecția oferită spre vizitare cuprinzând ansambluri vestimentare realizate în ultimii cincizeci de ani, specifice pentru 20 din cele 32 de state mexicane. Selecția și etalarea pieselor s-a bazat pe amplasarea manechinelor și a pieselor dispartate astfel încât să fie create puternice accente scenice, subliniate de direcționarea luminii naturale și artificiale. Efectele teatrale nu au împiedicat, totuși, ca ilustrația însoțitoare, etichetele și textele aferente să-și poată îndeplini rolul explicativ, astfel încât să deschidă o fereastră, dincolo de explozia coloristică a costumelor, spre varietatea culturilor tradiționale mexicane în dublă dimensiune: geografică și istorică. Expoziția și-a atins pe deplin scopul de a informa etnografică, ștergând cu siguranță orice „idee luată de-a gata” – dacă ea a existat cumva la noi – cum că îmbrăcămintea populară a acelor locuri s-ar restrânge la ținuta de *mariachi* sau la vestitul *sombrero*. Culoarea și bogăția de obiecte a fost un element definitoriu și pentru expoziția *Evantăie de ieri și de azi*, prin care colecționara Aurelia Veronica Filimon a împărțit, și cu publicul sibian, ceva din pasiunea care a mănât-o în alcătuirea frumoasei ei colecții. Dincolo de estetic, paleta temporală implicată în prezentare acestui accesoriu, a fost una amplă, depășind cu mult două sute de ani de istorie a micilor gesturi cotidiene care implică evantaiul, istoric declinat, evident, la feminin. O scurtă referire la fotografiile realizate de Yves Phelippot, ne conduce spre o remarcă: în deplină contemporaneitate (pentru noi și la o distanță mică), pentru mai mult de jumătate din populația omenirii, *Muntele Athos* va rămâne, probabil, un loc pe veșnicie exotic, pentru că e, în primul rând, „de neatins”. Cât despre expoziția de *ceramică peruană precolumbiană*, supratitrată *Magie – mister – mit*, este evident că dimensiunea istorică a predominat în prezentare, dar adusă în actualitatea tradiției peruviene prin segmentul concertistic și culinar care a însoțit deschiderea și care a oferit și inevitabilul moment, încă exotic, de neocolit în asemenea cazuri.

2007 a însemnat anul în care atât Ziua Internațională a Muzeelor, cât și Conferința Generală a ICOM au fost celebrate sub tema *Muzeele și patrimoniul universal*. Prin patrimoniul pe care îl deține și prin cel pe care îl instrumentalizează permanent sau temporar, Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” este extrem de aproape de foarte multe dintre problemele dezbătute cu aceste ocazii. Activarea unei viziuni moderne și universale asupra aventurii umane, în care mărturiile materiale reușesc să dobândească înaltul statut de oglindă a spiritului umanității și, deopotrivă, de factori de recunoaștere a valorilor identitare ale diferitelor comunități reprezentate, rămâne mereu în

atenția sa. În Cadrul Complexului Național Muzeal „ASTRA”, departamentul de etnografie universală – prin comparație și contrast cu universul etnografic reprezentat patrimonial în splendida expunere a muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului, destinată ilustrării civilizației tradiționale preindustriale din România, alături de departamentele muzeale pavilionare care prezintă etnografia și arta populară românească și săsească – oferă astfel șansa cunoașterii specificului cultural european și românesc prin raportarea la alteritatea culturală extra-europeană, contribuind la împlinirea unuia dintre cele mai originale complexe etnoculturale din Europa.